

Centraal Bureau
voor de Statistiek

Sociaaleconomische trends 2013

Twintigers op de arbeidsmarkt. Een intergenerationele vergelijking

Francis van der Mooren

Tanja Traag

oktober 2013, 02

Vanaf de jaren zestig is de onderwijsdeelname van de Nederlandse bevolking sterk gestegen. Omstandigheden waaronder jongeren hun onderwijsloopbaan starten en vervolgens de stap naar de arbeidsmarkt maken, verschillen voor opeenvolgende geboortegeneraties. In dit artikel wordt de onderwijs- en beroepsloopbaan van de huidige generatie jongeren vergeleken met die van de jongeren uit de jaren zestig en zeventig.

1. Inleiding

Vanaf het begin van de twintigste eeuw is de onderwijsdeelname van de Nederlandse bevolking sterk gestegen¹⁾. Dit is onder meer het gevolg van de grote onderwijsvernieuwingen aan het begin van de twintigste eeuw, bijvoorbeeld de invoering van de leerplichtwet in 1901. In de recente decennia is er vanuit de overheid beleid gevoerd om te voorkomen dat jongeren met te weinig opleiding de arbeidsmarkt op gingen. Onder andere hierdoor betraden jongeren ook op steeds latere leeftijd en onder steeds wisselende omstandigheden de arbeidsmarkt. Deze ontwikkelingen hebben als gevolg dat er aanzienlijke verschillen zijn in de onderwijs- en arbeidsmarktsituatie van jongeren van verschillende generaties. In dit artikel wordt voor opeenvolgende geboortegeneraties²⁾ gekeken naar onder meer verschillen in onderwijsniveau, de onderwijsrichting, de arbeidsparticipatie en het soort arbeidsrelatie. Op die manier is in beeld gebracht hoe de onderwijs- en beroepsloopbaan van de huidige generatie jongeren eruit ziet vergeleken met die van de jongeren uit de jaren zestig en zeventig.

Themanummer Levensloop en generatie

Dit artikel is het tweede van een serie artikelen over levensloop en generatie in de *Sociaaleconomische trends* van oktober 2013. Het belicht het onderwijsniveau en de intrede van jongeren (15 tot 30 jaar) op de arbeidsmarkt naar generatie.

- In het inleidende artikel 'Perspectief op veranderde levenslopen' worden de ontwikkelingen voor de verschillende geboortegeneraties op het gebied van demografie, opleidingsniveau en arbeidsdeelname sinds 1945 geschetst.
- Het derde artikel 'Veranderende beroepsloopbanen van mannen en vrouwen' zoomt in op de loopbaan op de leeftijd van 25, 35, 45 en 55 jaar voor de opeenvolgende cohorten vanaf 1915-1919 tot en met 1985-1989.
- In het vierde artikel 'Stijgende arbeidsparticipatie en minder uittreding bij ouderen' staan de veranderingen tussen de geboortegeneraties in arbeidsdeelname en voortijdige uittreding uit het arbeidsproces bij 50- tot 65-jarigen centraal.

1.1 Brede afbakening onderzoekspopulatie jongeren: 15- tot 30-jarigen

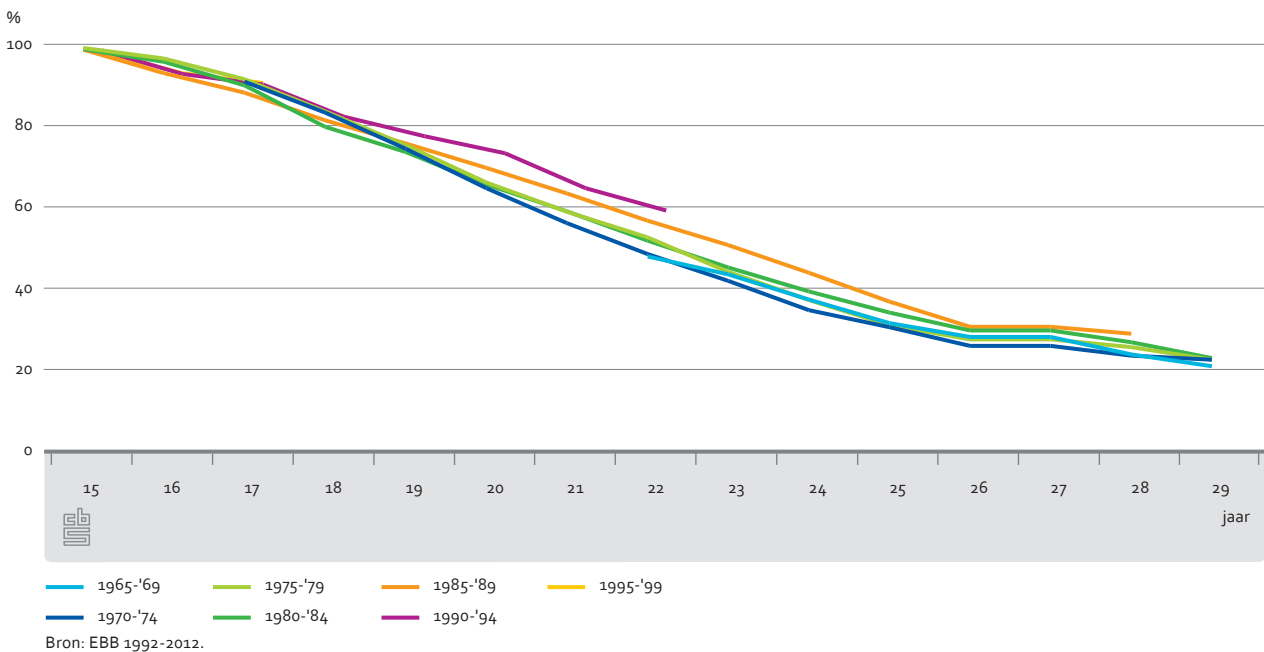
Om zowel binnen als tussen generaties interessante vergelijkingen te maken, is er in dit artikel voor gekozen de populatie jongeren breed af te bakenen. De reden hiervoor is dat men vroeger op jongere leeftijd de overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt maakte dan tegenwoordig. Over het algemeen kunnen we zeggen dat in de geboortegeneraties vanaf

¹⁾ StatLine, Historie onderwijs; leerlingen en studenten vanaf 1900.

²⁾ Welke generaties kunnen worden gepresenteerd is afhankelijk van het onderwerp en de daarvoor beschikbare data. In de Technische toelichting staat per onderwerp aangegeven om welke geboortegeneraties het gaat.

1965-1969 jongeren tot rond hun 18^e levensjaar naar school gingen. In de opeenvolgende geboortegeneraties daarna treden duidelijke verschillen op in de onderwijsdeelname. Die ligt hoger naarmate men kijkt naar jongere geboortegeneraties. Vanaf 26 jaar stabiliseert de onderwijsdeelname zich voor alle groepen en nemen de verschillen in de onderwijsdeelname af. Om ontrecte vergelijkingen tussen generaties te voorkomen, wordt voor het hoogst behaalde onderwijsniveau en de daarbij horende richting ingezoomd op de leeftijd van 29 jaar. Op die leeftijd zijn de meeste jongeren uitgeleerd en zal het onderwijsniveau weinig meer toenemen (Traag, Van der Valk, De Vries en Van der Velden, 2006).

1.1.1 Onderwijsvolgende jongeren (15 tot 30 jaar) naar leeftijd en geboortegeneratie

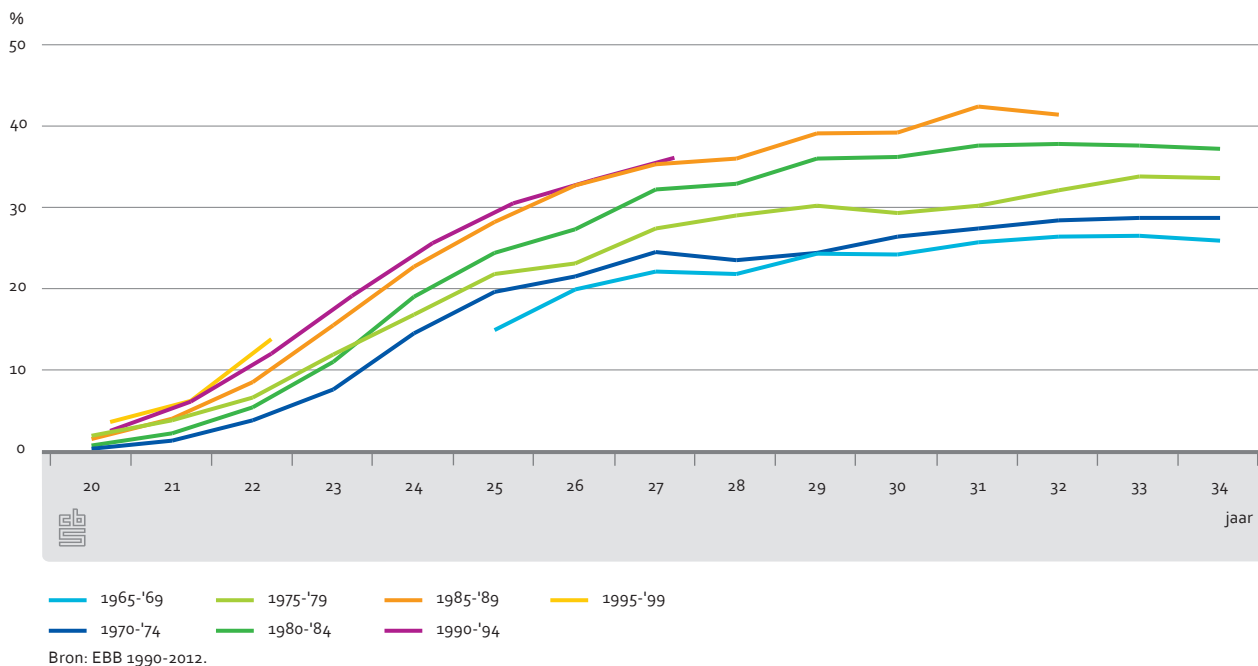
2. Intergenerationele verschillen in behaald onderwijsniveau

2.1 Hoogst behaald onderwijsniveau toegenomen

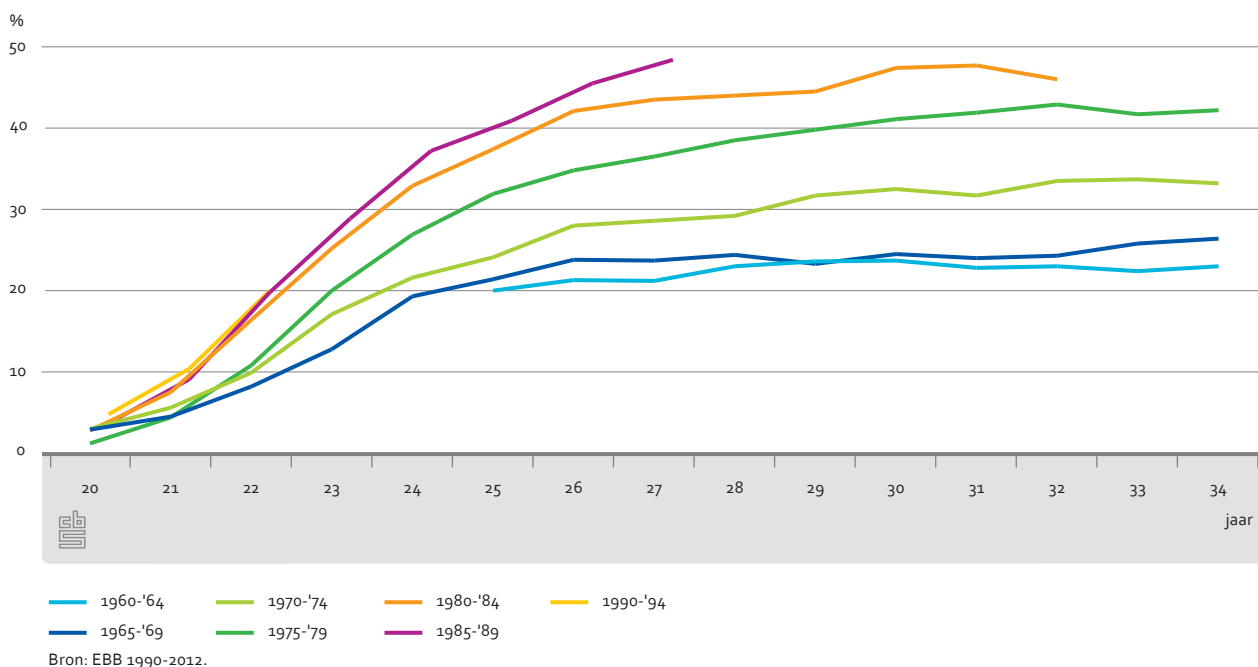
Het onderwijsniveau van de Nederlandse bevolking neemt toe. Hierdoor zijn er aanzienlijke verschillen ontstaan in het behaalde onderwijsniveau van opeenvolgende geboortegeneraties, waarbij elke nieuwe geboortegeneratie een hoger aandeel hbo'ers en universitair geschoolden kent dan de voorgaande geboortegeneratie. Voor zowel mannen als vrouwen geldt dat de jongste geboortegeneraties hoger opgeleid zijn dan degenen geboren in de jaren zestig. Wel is het zo dat onder de generatie geboren in de jaren zestig het aandeel hoogopgeleide mannen groter is dan het aandeel hoogopgeleide vrouwen. Vanaf de generatie geboren in de jaren 1970-1974 is een ommekeer te zien. Deze generatie kent een groter aandeel hoog-

opgeleide vrouwen dan hoogopgeleide mannen en deze trend zet door in de daarop volgende geboortegeneraties.

2.1.1 Hoogopgeleide mannen van 20 tot 35 jaar naar leeftijd en geboortegeneratie

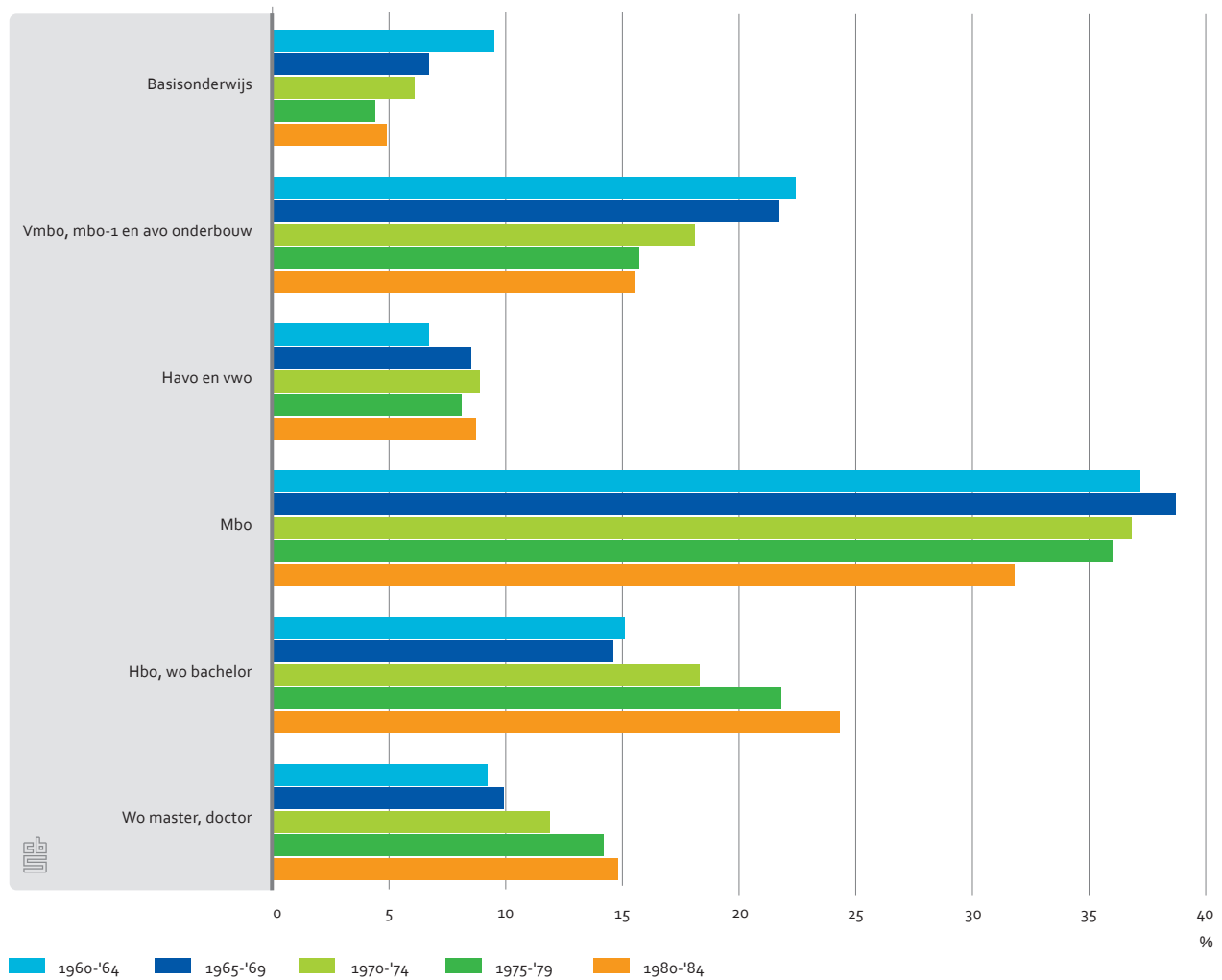
2.1.2 Hoogopgeleide vrouwen van 20 tot 35 jaar naar leeftijd en geboortegeneratie

Dat de jongere geboortegeneraties hoger zijn opgeleid en het aandeel hoogopgeleiden groter is onder vrouwen dan onder mannen, heeft vooral te maken met een toename van afgestudeerde hbo'ers en wo bachelors. Tussen de verschillende geboortegeneraties is dit aandeel onder vrouwen sterker toegenomen dan onder mannen; de vrouwen zijn de mannen voorbijgestreefd. Zo is het aandeel 29-jarige mannen en vrouwen met een doctoraal of een masterdiploma voor degenen geboren in de jaren 1980-1984 ongeveer gelijk. In het geboortecohort 1960-1964 is dit aandeel voor mannen met een doctoraal of master nog ongeveer twee keer zo groot als het aandeel voor vrouwen.

Het komt steeds minder vaak voor dat jongeren met alleen basisonderwijs of met hun diploma vmbo- of mbo-1³⁾ het onderwijs verlaten. Hiermee beschik je niet over een startkwalificatie en veel jongeren kiezen dan ook voor een vervolgopleiding. Van de 29-jarigen geboren in de periode 1960-1964 had bijna 10 procent alleen basisonderwijs gevolgd en had iets minder dan 25 procent vmbo, mbo-niveau 1 of een onvoltooide havo- of vwo-opleiding als hoogst afgeronde opleiding. Voor degenen die twintig jaar later zijn geboren, gaat het

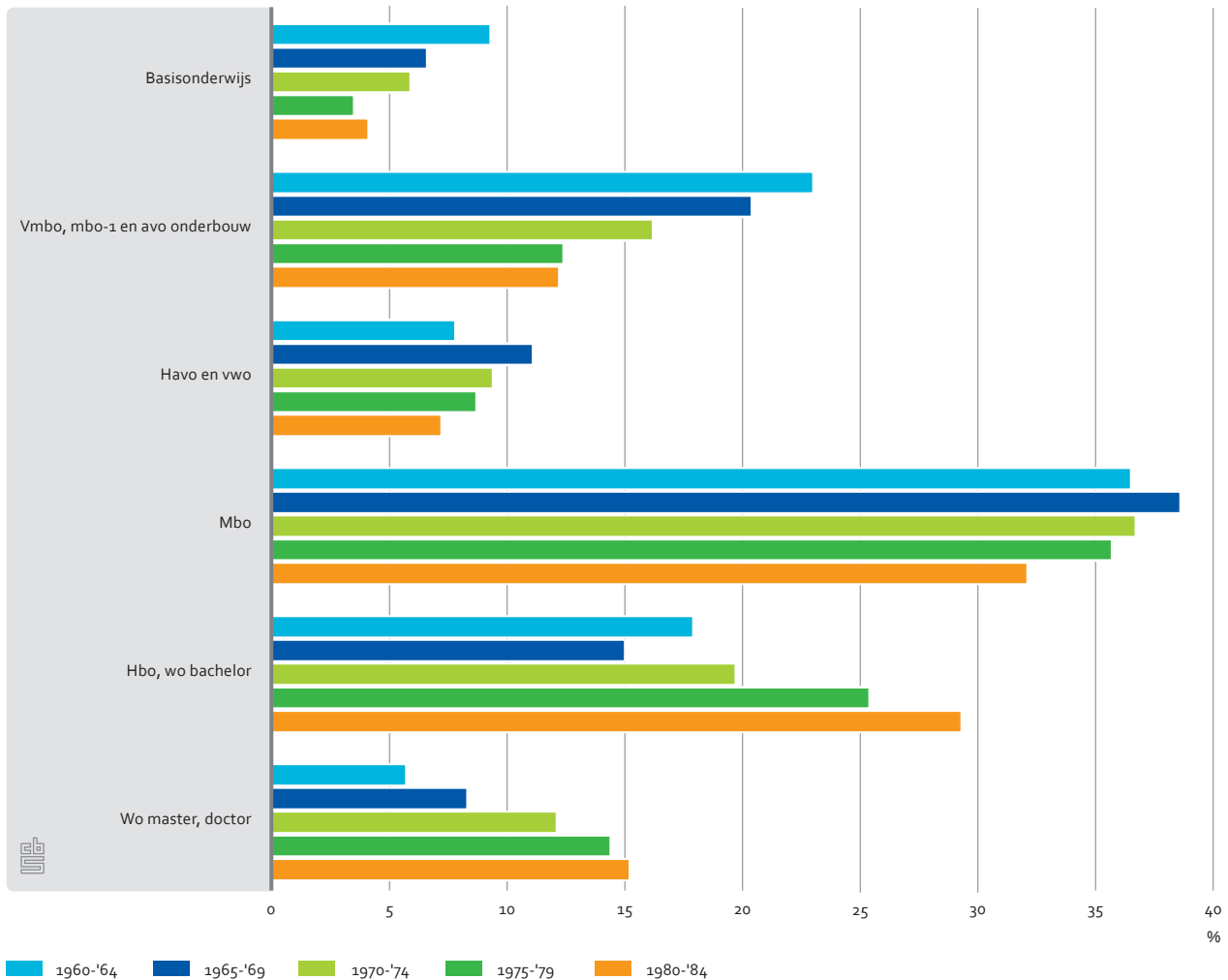
2.1.3 Onderwijsniveau van mannen van 29 jaar naar geboortegeneratie

³⁾ Of van vergelijkbare voorgangers van het vmbo of het mbo.

respectievelijk om 5 en 15 procent. Voor alle geboortegeneraties geldt dat de meesten als hoogst behaald onderwijsniveau een afgeronde mbo-opleiding hebben. Tegelijkertijd is een verschuiving te zien: de jongste geboortegeneraties zijn steeds hoger opgeleid, waarmee het aandeel met een mbo-niveau in de jongere generaties langzaam afneemt en het aandeel hbo- en academisch geschoolden toeneemt.

2.1.4 Onderwijsniveau van vrouwen van 29 jaar naar geboortegeneratie

Bron: EBB 1990-2012.

2.2 Verschuivingen in onderwijsrichting

Niet alleen het onderwijsniveau dat jongeren behalen is veranderd, ook de richting van het hoogst behaalde onderwijsniveau van de huidige generatie 29-jarigen is anders dan die van voorgaande geboortegeneraties. En ook voor de gekozen onderwijsrichting geldt dat dit in sterkere mate geldt voor vrouwen dan voor mannen. Zo blijkt dat het aandeel vrouwen met een algemene opleiding is afgenomen. Algemene opleidingen zijn basisonderwijs en voortgezet onderwijs, zoals vmbo, havo, vwo en de voorlopers daarvan. Deze afname is het gevolg van de toenemende onderwijsdeelname onder vrouwen: doordat vrouwen meer vervolgonderwijs zijn gaan volgen na het basis- en voortgezet onderwijs, neemt het

aandeel vrouwen met algemeen onderwijs af. Vrouwen in het vervolgonderwijs kiezen vooral de richting (gezondheids)zorg, waaronder ook sociaal-cultureel onderwijs en persoonlijke verzorging (van oudsher de meest gekozen onderwijsrichting). Dit geldt voor alle generaties. Toch is er wel een duidelijke afname van deze trend te zien voor de generatie geboren in de periode 1970-1974. Deze generatie koos beduidend vaker voor een opleiding in de sector economisch/juridisch in vergelijking met de geboortegeneraties voor en na hen. Verder blijkt dat, ondanks campagnes van de overheid om meisjes te verleiden om voor exacte vakken te kiezen, het aandeel vrouwen met een technische opleiding niet of nauwelijks is toegenomen, en dat dit aandeel onder de jongste geboortegeneraties zelfs lager is.

Maatschappelijke ontwikkelingen sinds de jaren zestig

In de loop der jaren hebben zich verschillende ontwikkelingen voor gedaan die gevolgen hebben gehad voor het hoogst behaalde onderwijsniveau van jongeren. Zo is de periode dat kinderen in Nederland leerplichtig zijn, verlengd; daarmee is de periode dat kinderen onderwijs volgen steeds langer geworden. Tot 1969 waren kinderen verplicht onderwijs te volgen van hun 6^e tot hun 12^e levensjaar, met uitzondering van kinderen in boerengezinnen en meisjes die hielpen met de zorg voor huishouden en gezin. Sindsdien is de leerplicht steeds langer geworden - tot 16 jaar volledig en tot 18 jaar deeltijd leerplichtig - en werd deze ook op vrouwen van toepassing. In de huidige situatie, die sinds 2007 van kracht is, zijn kinderen leerplichtig vanaf de maand nadat ze 5 jaar zijn geworden. De meeste kinderen beginnen echter al aan hun onderwijsloopbaan als ze 4 jaar zijn. Vervolgens zijn ze leerplichtig tot hun 18^e of zolang ze niet over een startkwalificatie beschikken (de zogenaamde Kwalificatieplicht). Een startkwalificatie is een afgeronde havo- of vwo-opleiding of een basisberoepsopleiding (mbo-niveau 2). Het niet nakomen van de leerplicht kan verstrekkende gevolgen hebben, tot zelfs stopzetting van de kinderbijslag.

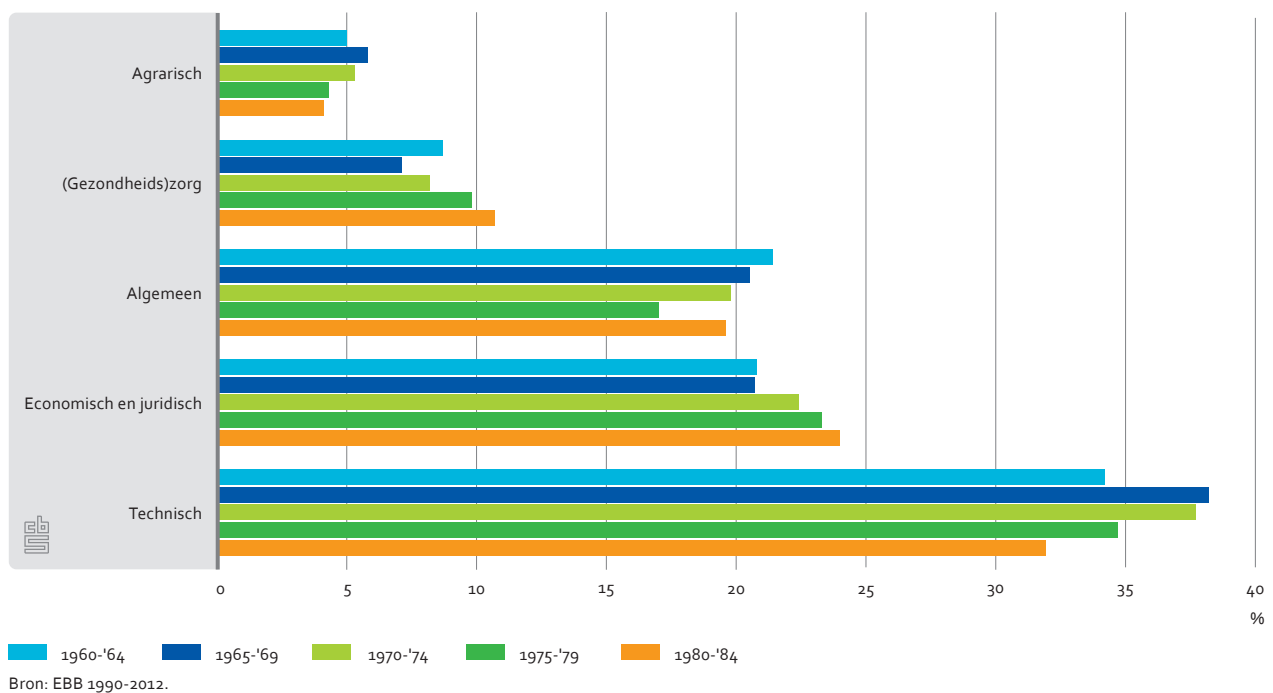
Behalve de leer- en kwalificatieplicht droeg ook de welvaartsstijging in de afgelopen decennia ertoe bij dat kinderen ook langer naar school konden (Liefbroer en Dykstra, 2000). Daarbij was de invoering van de Wet op de studiefinanciering in 1986 - in 2000 vervangen door de Wet studiefinanciering 2000 (Ministerie van Onderwijs, 2000) - uiteraard ook een belangrijke factor. Hierdoor werd het mogelijk om te studeren zonder daarvoor afhankelijk te zijn van een ouderlijke bijdrage (Jacobs en Canton, 2003).

En tot slot stimuleerde de technologische vooruitgang ook de onderwijsdeelname: werkgevers hadden immers steeds meer en beter geschoold personeel nodig (Liefbroer en Dykstra, 2000).

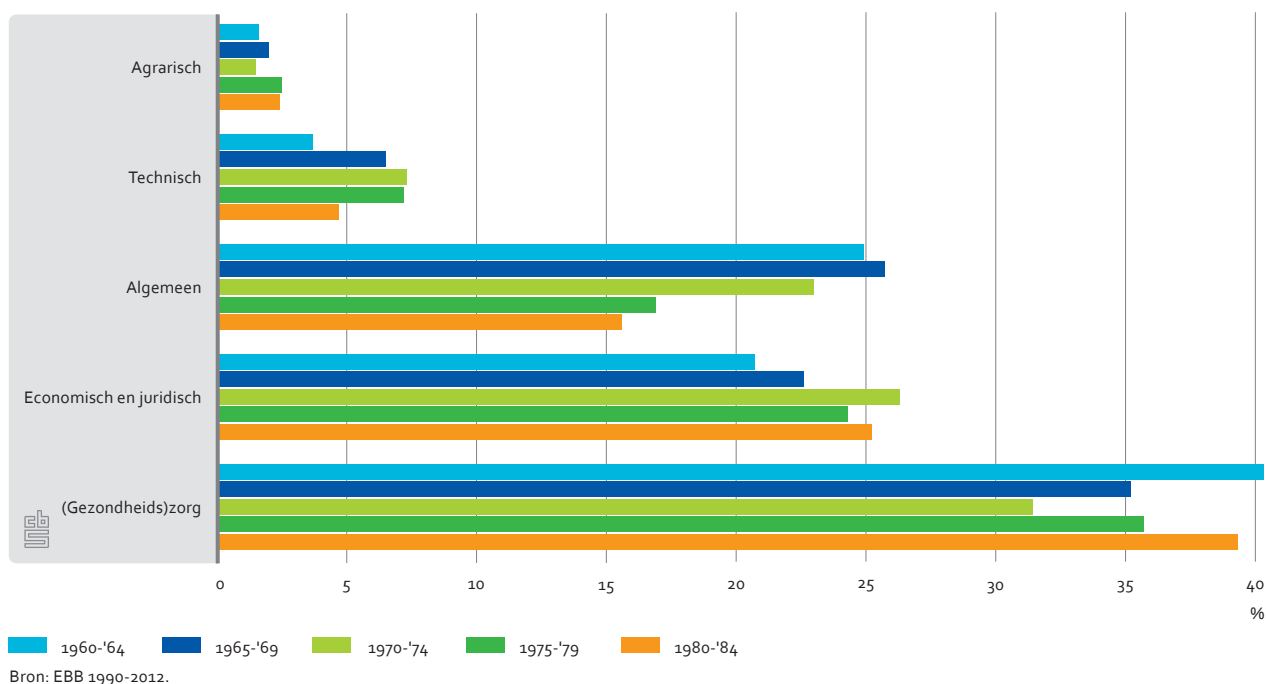
Deze ontwikkelingen hebben er onder andere toe geleid dat begin deze eeuw in het kader van de Lissabon-doelstellingen (European Parliament, 2000) specifiek werd ingezet op het tegengaan van voortijdig schoolverlaten (Samardžija en Butković, 2010). Op verschillende manieren is beleid geformuleerd om jongeren langer in het onderwijs te houden en hen zo een startkwalificatie te laten halen. Zo is onder meer een regionaal meld- en coördinatiesysteem opgezet waar scholen alle uitval en ongeoorloofd verzuim moeten melden. Ook is de aandacht voor de overgang van het vmbo naar het middelbaar beroepsonderwijs verscherpt. Naast het beleid specifiek gericht op voortijdig schoolverlaten kwam er ook steeds meer aandacht voor een soepeler overgang van het middelbaar beroepsonderwijs naar het hoger beroepsonderwijs. Onder andere is in dit kader de twee jaar durende *associate degree* ingevoerd. Deze opleiding heeft het voor mbo-ers gemakkelijker gemaakt de stap naar het hoger beroepsonderwijs te maken zonder nog eens vier jaar naar school te hoeven gaan (Gans, 2013).

Onder mannen is een technische opleiding nog steeds het meest populair, maar dit geldt met name voor middelbaar opgeleide mannen. Wel is een afname te zien van het aandeel mannen dat voor een dergelijke opleiding kiest. Deze ontwikkeling geeft reden tot zorgen. De vraag naar technici neemt namelijk toe en er worden grote personeelstekorten verwacht in de technische beroepen (ROA, 2011). Om in de groeiende behoefte aan technisch personeel te kunnen voorzien, is een nationaal Techniekpact gesloten. Doelstellingen voor 2020 zijn onder meer dat leerlingen weer vaker voor een technische opleiding kiezen en dat ook meer leerlingen na het verlaten van een technische opleiding ook daadwerkelijk kiezen voor een technisch beroep (Techniekpact 2013). Het aandeel mannen dat kiest voor een opleiding in een economische of juridische richting is juist toegenomen, en dan vooral onder hoogopgeleide mannen.

2.2.1 Onderwijsrichting van mannen van 29 jaar naar geboortegeneratie

2.2.2 Onderwijsrichting van vrouwen van 29 jaar naar geboortegeneratie

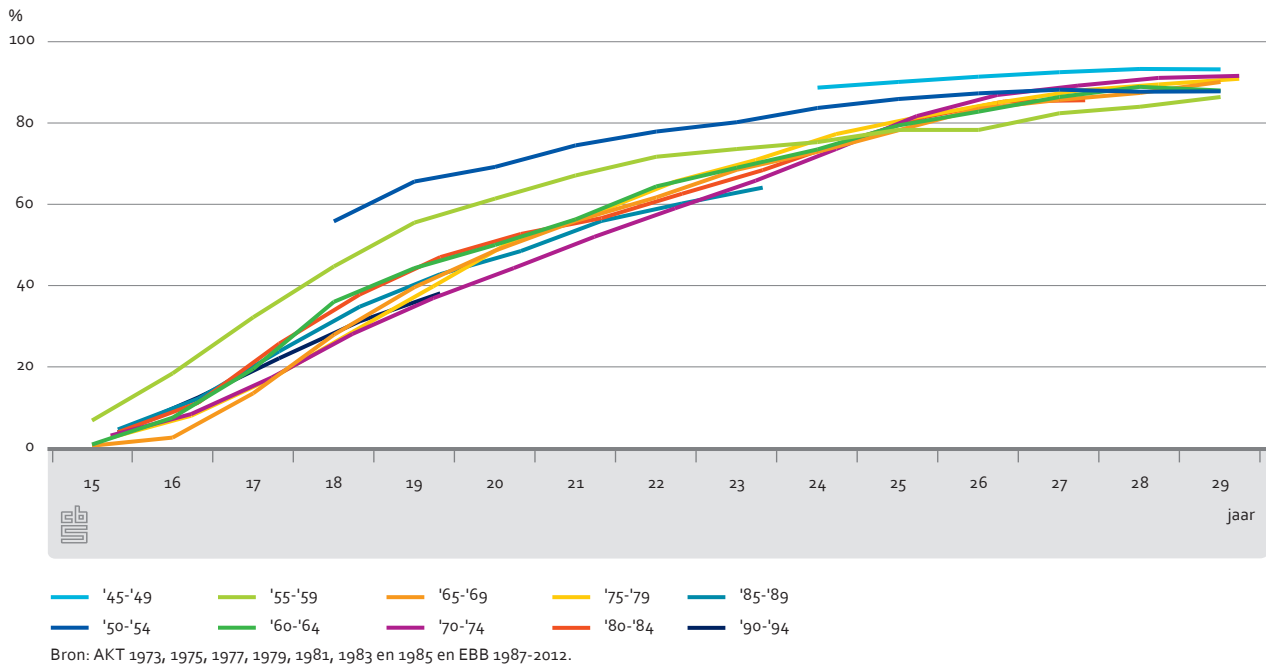

3. Arbeidsmarktpositie van jongeren van generatie op generatie

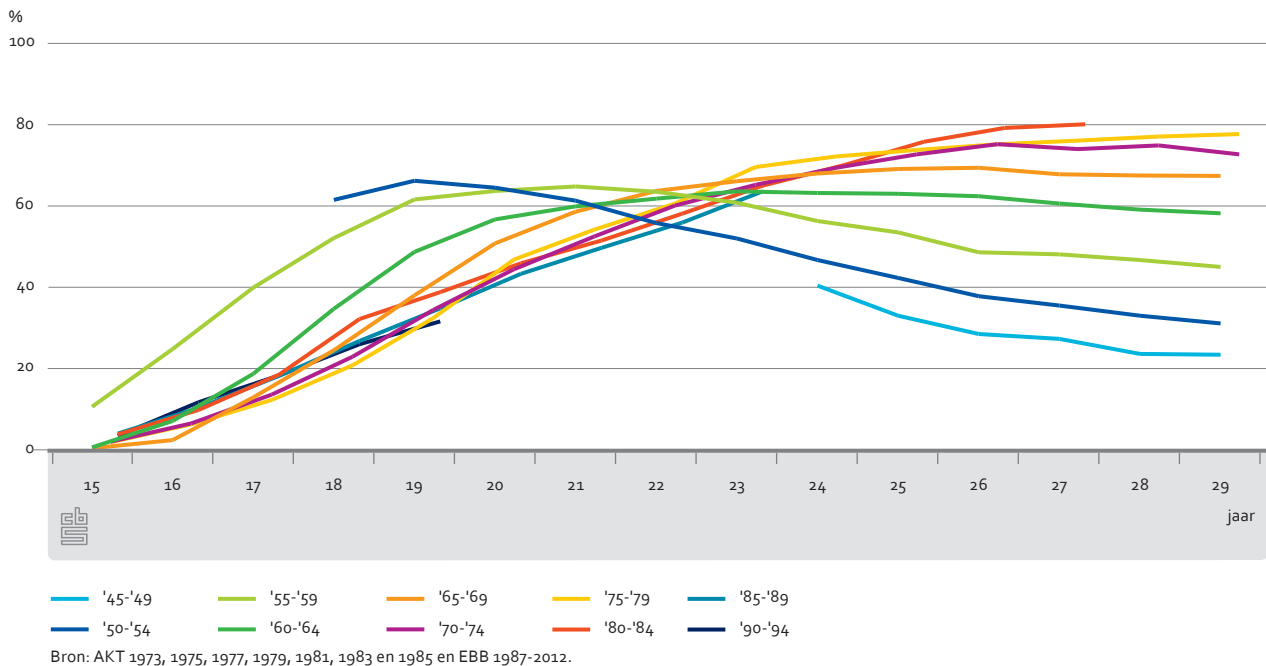
3.1 Netto arbeidsparticipatie onder jongeren

De netto arbeidsparticipatie onder jongeren is een interessant fenomeen dat voor de verschillende geboortegeneraties een ander patroon kent. Ook ziet dit patroon er voor mannen en vrouwen totaal verschillend uit. De jonge mannen geboren net na de Tweede Wereldoorlog begonnen al op vrij jonge leeftijd met werken, waardoor de arbeidsparticipatie op de leeftijd van twintig ook al vrij hoog was in vergelijking met recentere generaties. Geleidelijk aan neemt dit aandeel voor de jongere geboortegeneraties af. Dit heeft er onder andere mee te maken dat jongeren langer onderwijs zijn gaan volgen en dus pas later hun intrede op de arbeidsmarkt doen. Voor jonge mannen van eind twintig is de participatie voor de verschillende geboortegeneraties ongeveer gelijk en schommelt het om en nabij de 90 procent. Onder de mannen geboren in de jaren 1955-1959 is de arbeidsparticipatie van de begin twintigers in de lijn met het hiervoor geschetste beeld. Voor de laat twintigers is die echter iets lager dan voor andere geboortegeneraties. Dit loopt parallel met de crisis begin jaren tachtig. Het ging in deze jaren niet goed met de economie en er was sprake van een hoge werkloosheid van ruim 10 procent in 1983 en 1984 (Den Bakker, Van den Elshout en Vergeer, 2009; StatLine, Beroepsbevolking; vanaf 1800). Zeker ook voor jongeren was het toen moeilijk was om een baan te vinden dan wel te behouden.

3.1.1 Netto arbeidsparticipatie van mannen van 15 tot 30 jaar naar leeftijd en geboortegeneratie

3.1.2 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen van 15 tot 30 jaar naar leeftijd en geboortegeneratie

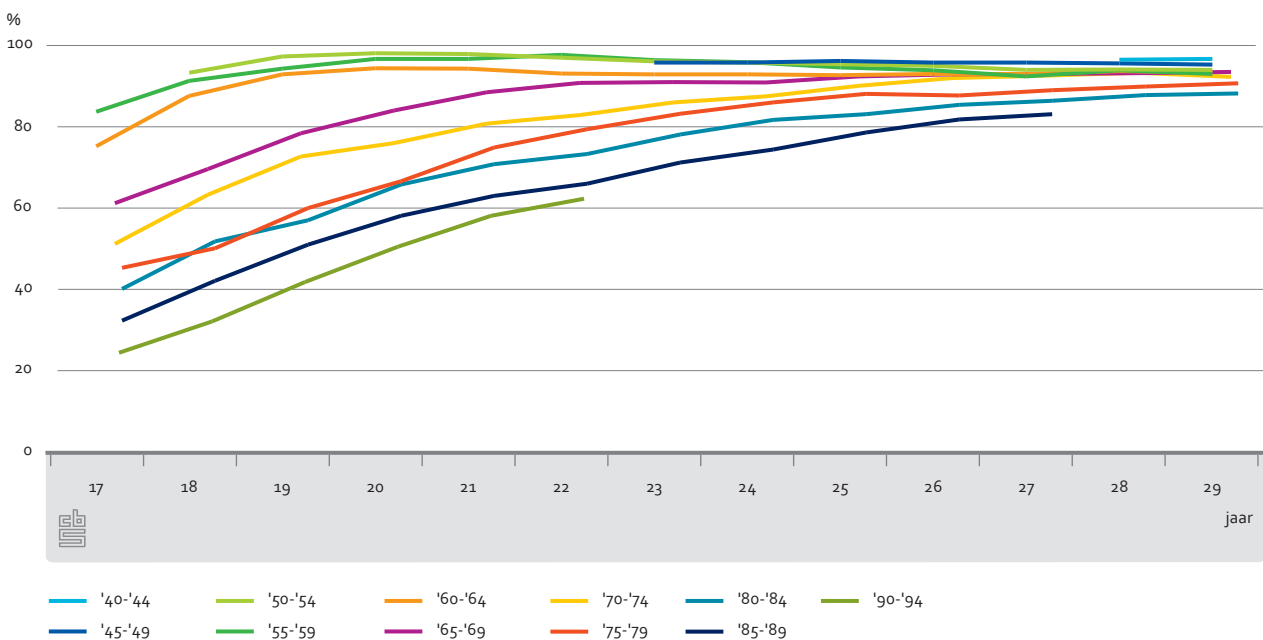
Bij de vrouwen van de oudere geboortegeneraties is te zien dat de arbeidsparticipatie afneemt naarmate ze ouder worden. Bij de jongere geboortegeneraties is een omgekeerd patroon te zien en neemt de arbeidsparticipatie juist toe naarmate ze ouder worden. Dit heeft deels te maken met het feit dat steeds meer vrouwen hoogopgeleid zijn en ze daardoor op latere leeftijd de arbeidsmarkt betreden. Daarnaast speelt een rol dat de gezinssituatie in de

loop der jaren voor twintigers is veranderd. Ze beginnen op latere leeftijd aan een (serieuze) relatie en krijgen ook op latere leeftijd kinderen (Cloïn en Bierings, 2012; Mars, Van den Brakel, Portegijs, Chkalova en Geerdinck, 2012). Kijken we naar de generatie geboren in de jaren 1945 tot en met 1954 dan blijkt dat de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind kregen 25 jaar is, terwijl vrouwen geboren in de jaren zeventig gemiddeld op hun 29^e hun eerste kind kregen (Van Maarseveen en Harmsen, 2011). Door de mogelijkheid om arbeid en zorg te combineren is het voor vrouwen ook steeds gebruikelijker geworden om na de geboorte van hun eerste kind door te gaan met werken in plaats van hiermee te stoppen⁴⁾.

3.2 Minder voltijdbanen

Mannen werkten vroeger vooral in een voltijdbaan. In de afgelopen decennia is de arbeidsduur onder mannen iets afgenomen. Dat gold bij de 20-jarigen geboren begin jaren zestig voor meer dan 90 procent. Langzamerhand neemt dit af en werken de daaropvolgende generaties 20-jarigen vaker in deeltijd. Overigens is deze ontwikkeling vergelijkbaar met de afname van de arbeidsduur onder oudere mannen (Smits en De Vries, 2013). Ook de jonge vrouwen werkten vroeger relatief vaak voltijd. Zo had 93 procent van de 19-jarigen geboren in de jaren vijftig een voltijdbaan. Dit aandeel is in volgende generaties sterk gedaald: onder de generatie die in de jaren 1980-1984 werd geboren, had nog 45 procent een voltijdbaan. De afname van het aandeel voltijdbanen komt zowel, voor mannen als vrouwen, deels ook doordat het aandeel onderwijsvolgenden binnen de jongste generaties groter is dan onder de oudere generaties. Naast de studie die ze volgen, zijn zij ook actief op de arbeidsmarkt en vaak is dat in deeltijd. Worden deze onderwijsvolgende jongeren buiten beschouwing gelaten dan blijft het verschil tussen de generaties bestaan en zijn het nog steeds de jongste generaties die, als ze begin twintig zijn, minder in voltijd werken dan de oudere generaties.

3.2.1 Mannen van 17 tot 30 jaar met een voltijdbaan naar leeftijd en geboortegeneratie

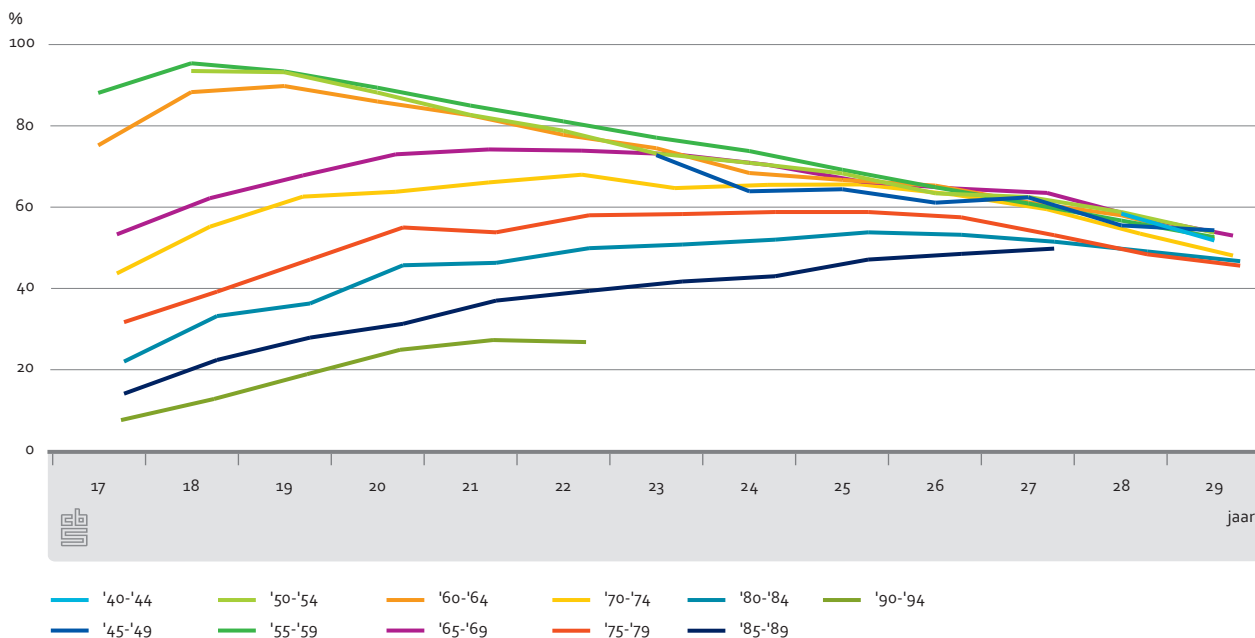

Bron: AKT 1981, 1983 en 1985 en EBB 1987-2012.

⁴⁾ StatLine, Arbeidspatroon ouders; verandering na de geboorte van hun eerste kind.

De oudere twintigers laten een geheel ander beeld zien: mannen werken vooral voltijd en vrouwen werken vooral deeltijd. Dit geldt zowel voor de huidige generatie twintigers als de oudere generaties. Omdat op deze leeftijd de meeste jongeren het onderwijs al hebben verlaten, speelt dat effect hier niet mee.

3.2.2 Vrouwen van 17 tot 30 jaar met een voltijdbaan naar leeftijd en geboortegeneratie

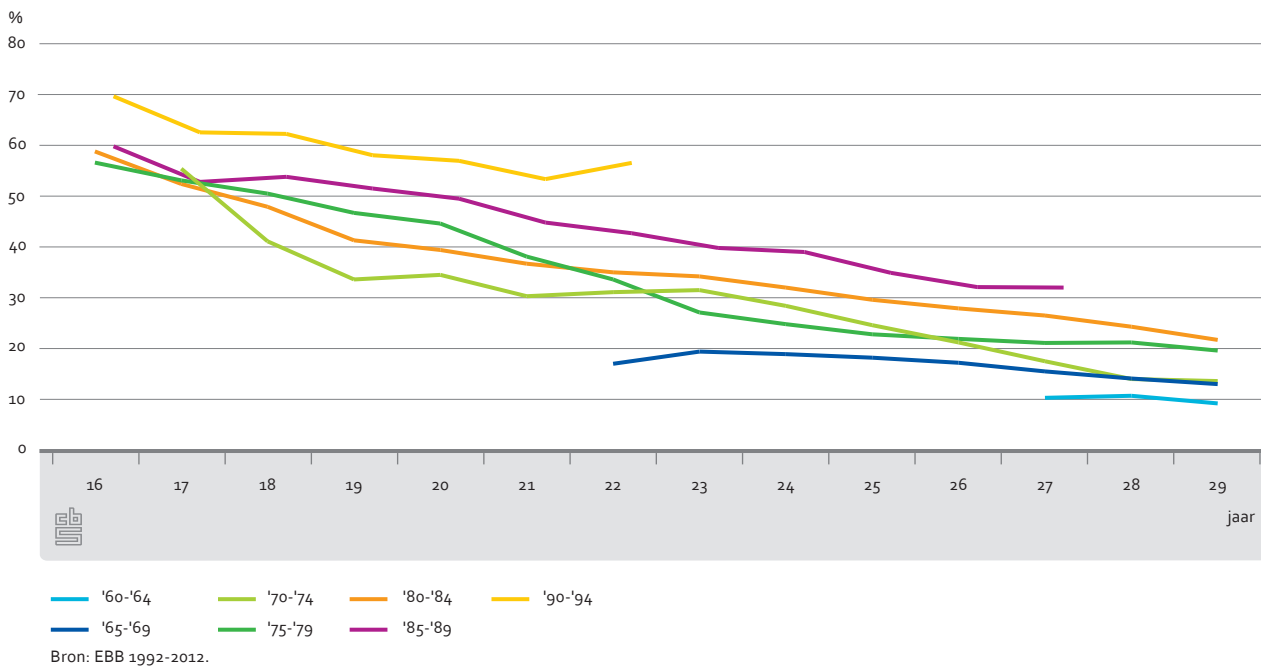

Bron: AKT 1981, 1983 en 1985 en EBB 1987-2012.

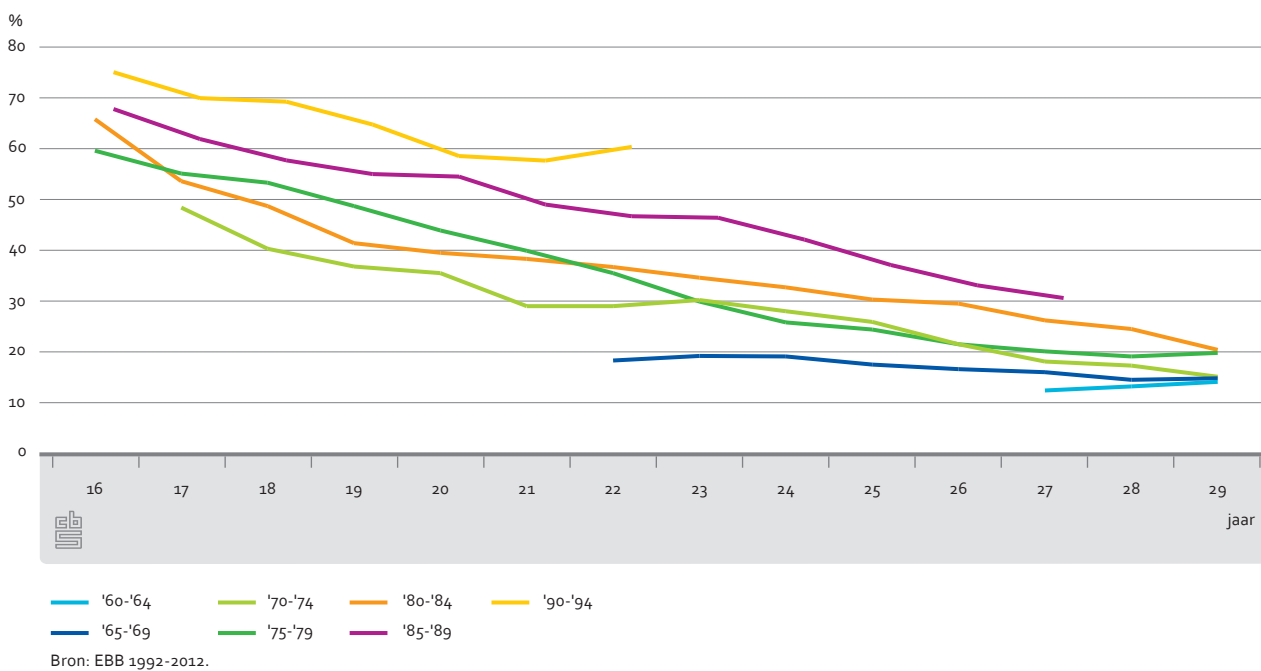
3.3 Vaker en langer flexwerk

In de afgelopen decennia is een duidelijke verschuiving te zien van het hebben van een vast dienstverband naar flexibele contracten. Deze ontwikkeling geldt voor alle leeftijdsgroepen maar is sterker voor jongeren (Smits, Kooiman, Kösters en De Vries, 2013). Bij deze zogeheten flexwerkers gaat het om personen die een arbeidsovereenkomst hebben van beperkte duur of om personen met een dienstverband waarin het aantal uren niet vast is overeengekomen. Het aandeel jongeren met een flexibel contract neemt voor zowel mannen als vrouwen af naarmate ze ouder worden en dit geldt voor alle generaties. Voor de twee oudste geboortegeneraties zijn de verschillen tussen de leeftijdsjaren echter wel kleiner dan voor de recentere geboortegeneraties. Dat zou kunnen betekenen dat binnen oudere generaties werkgevers nieuwe medewerkers eerder een vast contract gaven in plaats van te starten met tijdelijke contracten en pas later een vaste aanstelling aan te bieden. Deels hangt dit samen met het conjuncturele klimaat in de jaren tachtig en negentig. Flexwerk, en dan vooral het aantal personen met een tijdelijk contract, groeit namelijk zodra de conjunctuur aantrekt omdat veel werkgevers toch niet direct vaste contracten aan bieden. Bij conjuncturele krimp worden eerst flexibele krachten ontslagen en pas later volgen reorganisaties die leiden tot het ontslag van vaste medewerkers (Zijl, Berkhout, Korteweg, Sol, en Aerts, 2003). Deze ontwikkelingen zorgen voor fluctuaties in de ontwikkeling van het aandeel flexwerkers naar geboortegeneratie.

3.3.1 Mannen van 16 tot 30 jaar met een flexibel dienstverband naar leeftijd en geboortegeneratie

3.3.2 Vrouwen van 16 tot 30 jaar met een flexibel dienstverband naar leeftijd en geboortegeneratie

Technische toelichting

Voor de analyses wordt gebruik gemaakt van de Arbeidskrachtentellingen (AKT) 1973-1985 en de Enquête Beroepsbevolking (EBB) 1987-2012. Voor het hoogst behaalde onderwijsniveau en de daarbij horende richting zijn EBB-gegevens beschikbaar vanaf 1990. De oudste geboortegeneratie is geboren in de jaren 1960-1964, de jongste generatie in de jaren 1990-1994. Voor de netto-arbeidsparticipatie kunnen alle beschikbare AKT- en EBB-bestanden worden gebruikt en gaat het om de generaties 1940-1945 tot en met 1985-1989. Gegevens over het werken in voltijd of deeltijd zijn gebaseerd op de AKT-bestanden van 1981, 1983 en 1985 en de EBB-bestanden 1987-2012 en worden gepresenteerd voor de generaties 1950-1954 tot en met 1985-1989. En tot slot zijn de gegevens over de arbeidsrelatie beschikbaar vanaf 1992 en worden de generaties 1960-1965 tot en met 1985-1989 gepresenteerd. De oudste en de jongste generaties die worden gepresenteerd zijn niet allemaal volledig gevuld. Bij de oudste generaties komt dit doordat er geen oudere bronnen beschikbaar zijn, terwijl bij de jongste generatie nog niet iedereen een bepaalde leeftijd ook al heeft bereikt.

Begrippen

Deeltijdbaan

Baan van een werknemer waarbij op een bepaald peilmoment/-periode het aantal overeengekomen uren lager ligt dan het aantal dat behoort bij een volledige dag- en weektaak.

Netto arbeidsparticipatie

Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de bevolking van 15 tot 65 jaar.

Onderwijsniveau

Dit niveau wordt bepaald door de minimale onderwijsloopbaan die nodig is om de opleiding met succes te kunnen volgen, de duur van de opleiding en de toegang die de opleiding biedt aan vervolgonderwijs. De volgende niveaus worden onderscheiden:

- Basisonderwijs: basisonderwijs groep 1 tot en met 8, speciaal onderwijs, cursussen basiseducatie
- Vmbo, mbo-1 en avo onderbouw: voorbereidend beroepsonderwijs, voortgezet speciaal onderwijs, vmbo, mavo, onderbouw havo en vwo, mbo-1 en een deel het voormalige leerlingwezen
- Havo en vwo: de bovenbouw van havo en vwo, propedeuse hbo en wo
- Mbo: het voormalige middelbare beroepsonderwijs van voor de WEB, mbo niveau 2 tot en met 4, een deel het voormalige leerlingwezen,
- Hbo, wo bachelor: alle hoger beroepsonderwijs, kort hbo, post-hbo, hbo bachelor
- Wo master, doctor: wetenschappelijk onderwijs, masteropleidingen, postdoctorale opleidingen, onderwijs dat leidt tot promotie

Onderwijsrichting

De sector van de samenleving of het wetenschapsgebied waarop de opleiding gericht is in die zin dat zij daarop een voorbereiding geeft. Het CBS onderscheidt in eerste instantie tien richtingsgroepen. Deze zijn voor dit artikel samengevoegd tot vijf onderwijssectoren:

- Algemeen; dit omvat alle onderwijs met een algemeen karakter, zoals basisonderwijs, vmbo, havo, vwo en de voorlopers daarvan.
- (Gezondheids)zorg; dit omvat gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging
- Economisch en juridisch; dit omvat economie, commercieel, management en administratie, juridisch, bestuurlijk
- Technisch; dit omvat wiskunde, natuurwetenschappen en informatica, techniek
- Agrarisch; dit omvat agrarisch en milieu
- Overig; dit omvat leraren, humaniora, sociale wetenschappen, communicatie en kunst, openbare orde en veiligheid, transport en logistiek, horeca, toerisme, vrijetijdsbesteding

Startkwalificatie

Een afgeronde havo- of vwo-opleiding of een basisberoepsopleiding (mbo-2; dat wil zeggen niveau 2 van de kwalificatiestructuur, zoals vastgelegd in de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB)).

Voltijdbaan

Baan van een werknemer waarbij op een bepaald peilmoment/-periode het aantal overeengekomen te werken uren behoort bij een volledige dag- en weektaak.

Literatuur

Arts, K. en F. Otten (2013). Stijgende arbeidsparticipatie en minder uittreding bij ouderen. *Sociaaleconomische trends*, oktober 2013.

Bakker, G. den, B. van den Elshout en M. Vergeer (2009, 16 maart). Werkloosheid jaren dertig hoogste ooit. *CBS-Webmagazine*.

Cloin, M., en H. Bierings (2012). De combinatie van betaalde arbeid en zorgtaken. In: Merens, A., M. Hartgers en M. van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.

European Parliament. (2000). *Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions*. Verkregen via internet http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm.

Gaalen R. van, en J. de Vries, K. Arts en c. Harmsen (2013). Perspectief op veranderde levenslopen: leven, leren en werken naar geboortegeneratie. *Sociaaleconomische trends*, oktober 2013.

Gans, S. (2013, 8 januari). Verkort hbo trekt vooral mbo-gediplomeerden. *CBS-Webmagazine*.

Jacobs, B., en E. Canton (2003). Effecten van invoering van een sociaal leenstelsel in het Nederlands hoger onderwijs: Centraal Planbureau.

Liefbroer, A. C., en P.A. Dykstra (2000). *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 197*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Maarseveen, J. van, en C. Harmsen (2011). Demografische levensloop van babyboomers: terugblik en perspectief. *Bevolkingstrends*, 4, 15-26.

Mars, G., M. van den Brakel, W. Portegijs, K. Chkalova en M. Geerdinck (2012). Vrouwen en de arbeidsmarkt. In: Merens, A., M. Hartgers en M. van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.

Techniekpact (2013). *Nationaal Techniekpact 2020*. Verkregen via internet <http://www.techniekpact.nl> op 26 september 2013.

ROA (2011). *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2016*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

Samardžija, V., en H. Butković (red) (2010). From the Lisbon strategy to Europe 2020. Zagreb: Institute for International Relations – IMO, Zagreb and “EU i” in cooperation with the Delegation of the European Union to the Republic of Croatia.

Smits, W. en R. de Vries (2013). Veranderende beroepsloopbanen van mannen en vrouwen. *Sociaaleconomische trends*, oktober 2013.

Smits, W., N. Kooiman, L. Kösters en R. de Vries (2012). De groep flexwerkers en zelfstandigen in Nederland groeit. *ESB Dossier werkzekerheid, Economische Statistische Berichten*, 97 (4647S), pp. 10-17.

Traag, T., J. van der Valk, R. de Vries en R. van der Velden (2006). *Dertigers op de arbeidsmarkt. De bepaling van lange termijn effecten van onderwijs met behulp van een koppeling tussen het SLVO en het Sociaal Statistisch Bestand*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

Wet studiefinanciering 2000, BWBR0011453 C.F.R. (2000).

Zijl, M., Berkhout, E., Korteweg, J. A., Sol, E., en Aerts, M. (2003). *Uitzendwerk en conjunctuur. Motieven van werkgevers en de gevolgen voor de samenloop met conjunctuur*. Amsterdam: SEO/HSI.

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2012–2013	2012 tot en met 2013
2012/2013	Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2013
2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2012 en eindigend in 2013
2010/'11–2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2010/'11 tot en met 2012/'13

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2013.
Vereenvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.